

EGYÜTTMŰKÖDNI VAGY ELHATÁROLÓDNI? DILEMMÁK A CIVIL SZERVEZETEK ÉS A CIMIC KÉPESSÉG EGYÜTTMŰKÖDÉSÉBEN

COOPERATION OR SEPARATION? DILAMMAS IN THE COOPERATION OF THE CIVIL ORGANISATIONS AND CIMIC CAPABILITY

A civil szervezetek és a CIMIC képesség között létrejövő vagy éppen meg nem valósuló kapcsolatok okait kívánom a következő tanulmányban bemutatni. A kapcsolatok létrejötténél kiemelt szempontból elemzem az együttműködés okait, mint a kapcsolat egy lehetséges aspektusát. Újdonságként külön kitérek a civil szervezetek fegyveres testületektől történő elhatárolódásának lehetséges okaira, amelyek ismeretében eme álláspontjukat későbbiekben képesek leszünk megérteni és akár pozitív irányba befolyásolni is.

(Tanulmányomat 2009-ben zártam le, az újabb kutatási eredményeket egy későbbi számban tervezem közölni.)

I intend to reveal the reasons behind the links establishing between the civil organisations and CIMIC capability. I am going to analyse the reasons for cooperation from a particular point of view as a possible aspect of the relation at the establishment of relations. Furthermore, I will draw your attention to the possible reasons of separation of the civil organisations from the armed departments knowing that later we will be able to understand and influence their standpoint to a positive direction.

A CIMIC képesség „optikáján” keresztül történő szemlélődés hadtudományi szempontból azért hasznos, mert ezen feladatkörben tevékenykedő személyek töltenek a legtöbb időt úgy műveleti területen, hogy munkájuk során különböző civil elemekkel létesítenek kapcsolatot. A kutatás a CIMIC képesség szempontjából elemzi ugyan a civil szervezetekkel a kapcsolatokat, azonban a vizsgálatból levont tanulságok véleményem szerint az egész Magyar Honvédség szempontjából hasznosíthatóak és általánosíthatóak lehetnek.

Arra a kérdésre pedig, hogy miért fontos a katonaság és a civil szervezetek közötti kapcsolatot ily mértékig vizsgálni, nagyon egyszerű a válasz: a civil szervezeteknél és a katonaságnál a célok nem egyszer azonosak. A közös munka többek között anyagi, gazdasági, elismertségi előnyökhöz vezet.

Bosznia-Hercegovinában például mind a békefenntartó erők, mind a nemzetközi szervezetek sok pénzt és energiát fordítanak a visszatelepítési programok támogatására. [1]

KUTATÁSMÓDSZERTAN

A kutatást 2007-ben megelőző adatgyűjtéssel és informálódással kezdtem. A meglévő tudományos munkák analizálása és szintetizálása után – amelynek tárháza azóta is folyamatosan bővül, például: Bartal [2], Bocz [3], Boldizsár [4], Kuti [5] – optimalizáltam a kutatás további fázisait. A kutatás jelenleg is folyik, azonban úgy vélem, hogy azon új eredményeket, amelyek arra érdemesek, a következőkben az olvasó elé tárom.

A kutatás a következő nagyobb lépésekből állt össze:

- megelőző adatgyűjtés, informálódás;
- kutatási egységek meghatározás;
- információk analizálása, szintetizálása;
- survey;
- mélyinterjúk alkalmazása;

LÓDERER Balázs

— résztvevő megfigyelés Magyarországon.

A kutatási egységek a CIMIC képesség, azaz az MH ÖHP Civil-katonai Kapcsolatok Főnökség (MH CKKF) szakmai felügyelete alatt az MH Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Műveleti Központban (a továbbiakban MH CKELMK) szolgálatot teljesítő személyek és a velük kapcsolatban álló civil szervezetek voltak, valamint kiterjedt azon civil szervezetekre is, amelyek elhatárolódnak a fegyveres testületektől.

A civil szervezetekkel történő együttműködés vagy a részükről történő elhatárolódást térben két külön helyen elemzem: egyrészt Magyarországon, másrészt külföldön missziós körülmények között – ez utóbbi több műveleti területet is magába foglal.

Kutatási egységek:

- CIMIC képesség;
- együttműködő szervezetek;
- passzív civil szervezetek.

A civil szervezetek esetében azok képviselőivel vagy valamely munkatársukkal mélyinterjú módszerét alkalmaztam. Az elérhetőségeiket az MH CKELMK-ban kitöltött kérdőívekből nyert információ alapján jutottam el.

Az MH CKELMK állományában szolgálatot teljesítő hivatásos és szerződéses katonák, valamint közalkalmazottak esetében két kutatási módszert is alkalmaztam. Elsődlegesen survey¹ segítségével informálódtam, majd az ebből levont adatokat összegezve mélyinterjúkat folytattam. A kérdőíveket még 2008-ban töltötte ki az akkor idehaza tartózkodó állomány. Ezt azért szükséges megemlíteni, mert sokan közülük a munkavégzés jellege miatt külföldön tartózkodnak, vagy felkészülnek a misszióra, vagy a misszió utáni szabadságukat töltik éppen. A kérdőív kitöltése természetesen önkéntes jellegű és anonim volt. A kérdések főként a civil szervezetekre, a velük történő együttműködésre és a róluk alkotott képre koncentráltak. Ily módon jutottam el azon civil szervezetekhez, amelyek Magyarországon, illetve külföldön kapcsolatban álltak a CIMIC képességgel. Az együttműködés okairól szóló információk pedig a későbbi mélyinterjú alapját képezték.

A szociológia tudományában elterjedt kérdőíves és mélyinterjú módszerek mellett a kultúrantropológia módszertanából merítve a résztvevő megfigyelés módszerét alkalmaztam, amely idővel – a kutatás időbeni előre haladtával – térben bővülni fog a missziós területekkel, mivel jelenleg Magyarországra koncentrált.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS

A CIMIC mozaikszó, civil-katonai együttműködést jelent. Bővebben a CIMIC képesség létrejöttét, feladatait jelen tanulmányban nem kívánom bemutatni. Azonban, hogy a témában kevésbé jártas olvasó is könnyűszerrel elmélyülhessen a kutatási részeredmények elemzésében, a következő pár sorban tekintsük át, hogy a különböző szabályzók a CIMIC definíciót illetően miképpen fogalmazznak.

— AJP-09:

„A NATO parancsnok és a polgári szereplők - beleértve a nemzeti lakosságot és helyi hatóságokat, nemzetközi, nemzeti és a nem kormányzati szervezeteket és ügynökségeket - közötti együttműködés és koordináció a feladat érdekében.”ⁱⁱⁱ

— AAP-6:

„A NATO parancsnok és a polgári szereplők - beleértve a nemzeti lakosságot és helyi hatóságokat, nemzetközi, nemzeti és a nem kormányzati szervezeteket és ügynökségeket - közötti együttműködés és koordináció a feladat érdekében.”ⁱⁱⁱ

— A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Civil - Katonai Együtműködési Doktrínája:

LÓDERER Balázs

„A civil – katonai együttműködés a katonai és a civil oldal (kormányzati és nem-kormányzati szervezetek, nemzeti hatóságok, nemzetközi szervezetek, és a helyi lakosság) között kiépített és fenntartott koordináció és együttműködés a támogatott parancsnok küldetésének eredményes végrehajtása érdekében.”^{iv}

Mint a definíciókban láthatjuk, a középpontban a parancsnok, mint személy áll, akit összekapcsolnak a CIMIC beosztásban szolgálatot teljesítők a civil szegmens különböző szereplőivel, ebbe beleértve a nemzetközi és a nem kormányzati szervezeteket.

MAGYARORSZÁGON TÖRTÉNŐ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS ELHATÁROLÓDÁS

A mai társadalmunknak fontos alkotóelemei a civil szervezetek. Több funkciót is átvesznek az államtól, így megkönnyítve annak munkáját: segítséget nyújtanak az egészségügyben, vagy például a szociális gondozási rendszerben. A demokratikus államrendezkedésben tanácsadóként, szakértőként és fékként is szolgálnak a politikai szféra mellett párhuzamosan.

A civil szervezetek régóta jelen vannak hazánk történelmében, azonban a működésüket a múlt rendszer diktatórikus működése gátolta. A rendszerváltást követően a civil szervezetek száma gyors növekedésnek indult, ezen tendencia egészen a kilencvenes évek végéig folyt.[2] A fiatal magyar demokratikus államrendezkedésű társadalmat a szabadság légkörének érzése járta át, amely kedvezett mindennemű szervezet alapításának. A felszín alatt lévő pszichés vágyak beteljesülése minél kevésbé elérhető, annál inkább fontossá válik az ember számára, így növelve számára annak jelentőségét.

Jelenleg a Magyar Köztársaság Alkotmánya magába foglalja a kollektív szabadságjogokon belül az egyesülési jogot és a gyülekezési jogot is, amely lehetővé teszi a különböző szervezetek, társaságok, csoportosulások, mozgalmak létrejöttét. A szabadság, mint alapvető pszichológiai szükséglet sokáig a csoportosulási törvény miatt nem teljesedhetett ki. Több társadalomtudós úgy véli, hogy a civil szervezetek létrejötte nem a rendszerváltás következménye, hanem annak egyik okozója volt. E gondolat önmagában véleményem szerint valamelyest eltúlzott, azonban tény, hogy azon személyek, akik ezen időszakban az új civil szervezeteket létrehozták, aktívan részt vettek a rendszerváltás idejében történő politikai események alakításában. Fontos kitérni arra is, hogy a civil szerveződések tényleges ellenállók voltak pusztán létüknek fogva a fennálló rendszer ellen, mivel az tiltotta őket.

A kutatás során önálló kutatási egységként kezeltem a CIMIC képességet. A civil szervezeteknél az interjúk során kiderült, hogy a CIMIC képességgel és a Magyar Honvédséggel szembeni attitűdjük azonos. A CIMIC képességet nem választják el a Magyar Honvédségtől, hanem azzal teljesen azonos „szervezetként” kezelik azt. Ez részben igaz is, hiszen az MH CKELMK a Magyar Honvédség része. A két dolog azonosítása kutatói szempontból előnyössé vált, mivel a CIMIC képesség és a civil szervezetek együttműködésének és elhatárolódásának kutatása során az egész Magyar Honvédségre vonatkozó általános információkhoz jutottam.

A passzív civil szervezeteket a mélyinterjúkból származó információk alapján további három altípusra bontottam:

- együttműködni nem akaró civil szervezetek;
- irreleváns civil szervezetek;
- alulinformált civil szervezetek.

A Magyarországon együttműködni nem akaró civil szervezetek általában negatív attitűddel viselkednek a Magyar Honvédséggel szemben. Az irreleváns civil szervezetek tevékenységüknek fogva nem érintkeznek a fegyveres testületekkel, mivel nem olyan cél köré szerveződnek, amely közben találkozhatnak, gondoljunk itt például a horgászegyesületekre, vagy a bélyeggyűjtő klubokra. Az alulinformált civil szervezetek pedig nem rendelkeznek információval arról, hogy létezik a CIMIC képesség és így nem is keresik vele a kapcsolatot.

LÓDERER Balázs

A kutatás eredményeként általánosságban elmondható, hogy Magyarországon sok civil szervezet egyfajta negatív attitűddel viseltetik a fegyveres testületekkel szemben. Ennek okait nagyrészt sikerült feltárni, így velük az együttműködés a későbbiekben – ha igény van rá – megoldható.

A negatív attitűd okai Magyarországon a civil szervezetek részéről a következők:

- humanista ideológia;
- a múlt rendszer emlékeinek áthagyományozódása.

A humanista ideológiai alapon szerveződő civil szervezetek az emberek megsegítésére, illetve támogatására jönnek létre és meggyőződésük szerint a „fegyveresek” tehetnek róla, hogy a világban háborúk és viszálykodások vannak. A fegyverekben és a fegyverforgatással foglalkozókban a háború forrását látják, amely az emberek szenvedéséhez vezet, így az ő esetükben e szervezetektől történő elhatárolódás véleményem szerint természetesnek tekinthető.

Továbbá a Magyar Honvédséggel szembeni távolságtartás az elhatárolódó civil szervezetek részéről egy másik, sokkal inkább személyes jellegű okkal magyarázható, amely a múlt rendszer emlékeinek áthagyományozásából táplálkozik: a Magyar Honvédségben nem a jelenlegi Magyar Honvédséget látják, hanem a Néphadsereg utódszervét. Véleményem szerint ez a nézet az ő részükről rövid időn belül meg fog változni. Természetesen eme gondolat nem egyfajta futurológia, jövőbe látás, hanem abból a pszichológiai tényből ered, hogy az emberi emlékek végesek és egy idő után semlegessé vagy pozitívvá válnak, illetve egy bizonyos részük ki is szelektálódik. Emellett a Magyar Honvédség empirikus úton is megismerhető. A másik jobb megismerése, a tapasztalatiság – legyen az akár személyes jellegű, vagy a médián keresztül – általában bizalmat ébreszt az emberekben.

Az együttműködést vizsgálva 2008-tól kezdve Magyarországon 12 olyan civil szervezettel vettem fel a kapcsolatot, amely valamilyen formában kapcsolatban állt idehaza az MH CKELMK-val. Ezen szervezetek közül ugyan 9 magyarországi alapítású, azonban léteznek olyan szervezetek is, amelyek külföldi alapításuk ellenére magyarországi központtal is rendelkeznek.

A kérdőíves kutatásból származó adatok és a civil szervezetekkel folytatott mélyinterjú módszer egybehangzó eredményekkel szolgáltak. Arra a kérdésre, hogy miből áll az együttműködés a civil szervezetek és a CIMIC képesség között, a következő válaszokat kaptam.

Az együttműködés motívumai a civil szervezetek részéről Magyarországon a következők:

- oktatás;
- információcsere;
- egymás jobb megismerése;
- külföldi együttműködés előtti hazai kapcsolatfelvétel.

Ezen felül a biztonsági helyzet és a logisztika kivételével – mivel ezek idehaza jelenleg nem marginális szempontúak – az együttműködés okai egybevágóan a missziós területeken történő együttműködéssel is. A hazafias indíttatás ugyan nem hangzott el a CIMIC képességgel történő kapcsolatteremtésnél, azonban tudjuk, hogy léteznek ilyen érzelmű civil szervezetek is, elég csak a példa kedvéért a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeummal együttműködő hagyományőrző civil szervezetekre, vagy a NATO-ba történő belépéskor a NATO-t népszerűsítő civil szervezetekre gondolnunk.

A CIMIC KÉPESSÉGGEL KAPCSOLATBAN ÁLLÓ FŐBB CIVIL SZERVEZETEK (2008. ÉVI ADATOK)

2008.	Alapítás szerint	
CIMIC képességgel kapcsolatban álló civil szervezetek	Magyarország	Külföld
	Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat	UNMIK
	Magyar Máltai Szeretetszolgálat	UNHCR
	Magyar Önkéntesküldő Alapítvány	EBESZ
	Magyar Vöröskereszt	ICRC
	Greenpeace Magyarország Egyesület	DRC
	Baptista Szeretetszolgálat Alapítvány	AKDN
	Afganisztánért Alapítvány	ACTED
	HAND Szövetség	BRAC
	BOCS Alapítvány	UNAMA
		Hello Trust
		USAID
		CIDA
		DACAAR
	IOM	

MISSZIÓS TERÜLETEN TÖRTÉNŐ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS ELHATÁROLÓDÁS

A CIMIC képesség és a civil szervezetek missziós területen történő együttműködésére sokkal több példa van, mint a hazai közös tevékenységükre, hiszen az MH CKELMK tevékenységének zömét külföldön, missziós területen fejtik ki. Ott, ahol nem folynak harcok, szinte azonnal megjelennek a különböző, zömében észak-amerikai és nyugat-európai segélyszervezetek, ezek száma becslések alapján együttesen több ezerre tehető ezeken a területeken.

Ha kitekintésként összehasonlítjuk a Magyarországon lévő civil szervezeteket az Afganisztánban vagy Koszovóban található más külföldi civil szervezetekkel, akkor a legnagyobb eltérést az anyagiakban való ellátottság terén tapasztaljuk. Azon szervezetekről, amelyek alapításuk székhelyétől – pl: Egyesült Államok – távolabb is (például Afganisztánban) képesek karitás tevékenységet folytatni, joggal feltételezzük azt, hogy nagy gazdasági tőke áll a rendelkezésükre. Ilyen mértékű anyagi háttérrel sajnos jelenleg még egyetlen magyarországi civil szervezet sem rendelkezik.

Missziós területen tevékenységet 2010-ben négy magyar civil szervezet – a Baptista Szeretetszolgálat Alapítvány, a Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat, a Magyar Református Szeretetszolgálat Közhasznú Alapítvány és a Magyar Önkéntesküldő Alapítvány – folytatott. Természetesen lehetett több is, csak azokról még nem rendelkezem információval.

A CIMIC képesség és a civil szervezetek együttműködését missziós területen vizsgálva ugyanazt a kérdést tettem fel – az interjúk során és a kérdőívekben egyaránt – mint korábban hazánk esetében: „Kérem mondja el, miből áll az együttműködés a civil szervezetek és a CIMIC képesség között?”

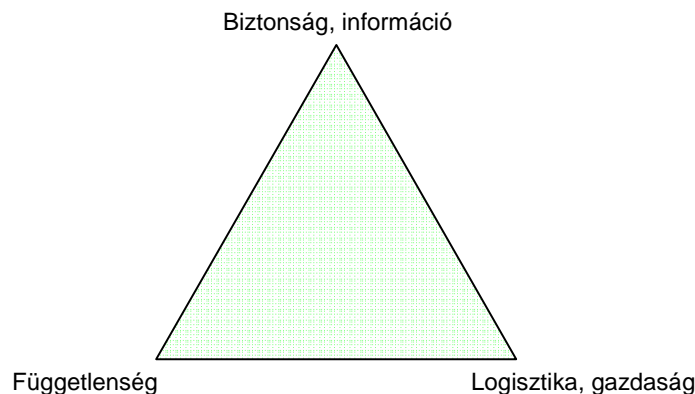
LÓDERER Balázs

Erre a kérdésre a következő válaszokat kaptam:

Az együttműködés motívumai a civil szervezetek részéről külföldön a következők:

- biztonság;
- logisztika;
- kölcsönös információ megosztás;
- rendszeres konzultáció;
- közös tervezés;
- koordinált erőfeszítés;
- közös projektek;
- rendszeres kapcsolattartás.

A kutatás során missziós területekre fókuszálva a civil szervezetek és a CIMIC képességgel történő együttműködés kérdésében civil oldalról komoly dilemmák merülnek fel. Mind a katonai, mind a civil szervezeti oldalt elemezve a következő „Függetlenségi, biztonsági, logisztikai dilemma” elnevezésű háromszöget alkottam meg, és az „együttműködés-elhatárolódás” dilemmáját a következőkben ezen keresztül szemléltetem.

A civil szervezetek munkájuk során rendkívül fontosnak tartják az autonómiájuk megtartását, ezért a lehetőségeikhez mérten önállóan mozognak. „Mivel az IO^V/NGO^{VI}-k alapvető feladata a rehabilitáció, újraépítés, így néhány esetben úgy érzik, hogy a haderő a céljainak elérése (erők biztonsága, elfogadottság növelése) érdekében önző módon beavatkozik a „civil szakmába.” [4]

A civil szervezetek tagjai nem viselnek fegyvert és katonai jellegű egyenruhát, így a helyi lakosság jobban elfogadja őket, mint a katonákat, ezáltal nő a biztonságuk. Azonban ha felveszik a kapcsolatot a fegyveres erőkkel, akkor egyrészt elveszítik a függetlenségüket, másrészt őket is katonának fogják nézni vagy legalább is olyan embernek, akinek köze van a „fegyveresekhez”, ezért a civil szervezetek, ha a biztonsági helyzet stabil, akkor nem szívesen veszik fel a kapcsolatot a helyi fegyveres erőkkel. Mint láthatjuk a biztonsági helyzet az a pont, ahol ezen szervezetek kapcsolatot létesítenek a helyi erőkkel. Általánosságban elmondható, hogy minél stabilabb a biztonsági helyzet, a civil szervezetek annál inkább távolságtartóan viselkednek a katonasággal szemben.

A nagy földrajzi távolságok miatt a biztonsági helyzeten kívül még van egy fontos terület, amely együttműködésre motiválja a civil szervezeteket, ez pedig a logisztika. A legtöbb szervezet nem képes egyedül megoldani a segélycsomag szállítását külső segítség nélkül, hisz az hatalmas anyagi vagy eszközparki szükségleteket igényel. Természetesen van olyan nemzetközi szervezet, amely képes ezt a problémát is áthidalni – például a Nemzetközi Vöröskereszt (ICRC) – azonban a szervezetek többségére nem ez a jellemző. Bálint Gábor, a Magyar Ökumenikus Segélyszolgálat afganisztáni programvezetője a vele készített interjú során így fogalmazott: „Hogy milyen a kapcsolatunk? Jobb nem is lehetne. Ha például nem tudsz eljuttatni egy segélyt, akkor segítenek, ha pedig baj van, akkor kihoznak.”^{vii}

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 4. szám

LÓDERER Balázs

ÖSSZEGRÉS

A civil szervezetek irányában történő kutatás újszerű információkat tartalmazó részeit röviden összefoglalva a következő eredményekre jutottam: Magyarországon a civil szervezeteknek a Magyar Honvédségtől történő elhatárolódásának oka más jellegű, mint a missziós területeken. Vannak olyan civil szervezetek, akiknek a tagjai a Magyar Honvédséget a „rég” Néphadsereggel azonosítják. Véleményem szerint az ő számuk az idő előre haladtával nagymértékben csökkenni fog. Az elhatárolódás egy másik oka - mind idehaza, mind külföldön - sok esetben az a humanista típusú ideológiából származó gondolat, miszerint minden fegyveres a háború lehetséges kirobbanásának potenciális veszélyét rejti magában, és ezen emberektől ők az ideológiájukhoz hűen elkülönülnek.

Mivel külföldön az együttműködés a biztonság, a logisztika, a kölcsönös információ megosztás, a rendszeres konzultáció, a közös tervezés, a koordinált erőfelfejtés, a közös projektek és a rendszeres kapcsolattartás körül mozog, ezért a missziós területeken a civil szervezetek kutatására a „Függetlenségi, biztonsági, logisztikai dilemma” elnevezésű elméleti háromszöget alkottam meg. E séma segítségével a későbbiekben a civil szervezetek viselkedése missziós területen modellezhetővé válik.

Befejezésül Dr. Harai Dénes gondolatát idézném: „a helyi lakosok sokszor nem értik, hogy miért van az, hogy ugyanaz az ország egyszer bombát tart az egyik kezében, máskor pedig búzás zsákokat és ez a dichotómia bizalmatlanságot ébreszt bennük, így kihívásokkal teli helyzet elé állítva mind a CIMIC képesség mind a karitatív civil szervezetek munkáját a térségben”.

Kulcsszavak: CIMIC képesség, civil szervezetek, együttműködés, elhatárolódás

Keywords: civil organisations, CIMIC capability, cooperation, separation

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- [1] DR. PADÁNYI József: *A menekültek és a hontalanok visszatelepítése Bosznia-Hercegovinába*, in: *Hadtudomány: a Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata* (1991-), X. évfolyam, 2. szám, 2000., 116-121. o.
in: http://www.zmne.hu/kulso/mhth/hadtudomany/2000/2_13.html, letöltve: 2009-10-05
- [2] BARTAL Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*, Századvég, Bp., 2005.
- [3] BOCZ János: *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon: A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig*, Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet, Szociológiai Doktori Iskola, Ph.D. értekezés, Bp., 2009.
in: http://www.nonprofit.hu/files/1/6/4/4/8/16448_Disszert%20E1ci%20F3_Bocz_J%20nos_2009.pdf, letöltve: 2009-12-25
- [4] BOLDIZSÁR Gábor: *A békeműveletekben való részvétel hatása a Magyar Honvédségre*, ZMNE KLHTK HDI, PhD értekezés, témavezető: Prof. Dr. Padányi József mk. ezredes, Bp., 2009.
in: http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2009/boldizsar_gabor.pdf, letöltve: 2009-12-25
- [5] KUTI Éva: *Hívjuk talán nonprofitnak...*, Nonprofit Kutatócsoport, Bp., 1998. in: <http://mek.oszk.hu/01300/01398/01398.pdf>, letöltve: 2009-03-15

- i Survey: kérdőív, a szociológiában és a piackutatásban meghonosodott angol nyelvű kifejezés
ii AJP-09: Allied Joint Publication (Szövetségi Összhaderőnemi Kiadvány)
iii AAP-6: Allied Administrative Publication (Szövetséges Adminisztratív Kiadvány)
iv A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Civil - Katonai Együttműködési Doktrínája, A Honvédelmi Minisztérium, Honvéd Vezérkar Hadművelési és Kiképzési Csoportfőnökség Kiadványa, 2004., 11. o.
v IO: international organization / nemzetközi szervezet
vi NGO: non-governmental organization / nem állami szervezet
vii Bálint Gábor, afganisztáni programvezető, Magyar Ökumenikus Segélyszolgálat, interjú, Bp., 2007.